

Bevezetés a politikum fenomenológiájához¹

Marosán Bence Péter 
PhD, hab. egyetemi docens (BGE),
bencemarosan@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.54310/Elpis.2024.1.0>

2023. május 30. és június 1. között 29 előadóval tartotta meg a Magyar Fenomenológiai Egyesület és az ELTE BTK Filozófia Intézet éves, tematikus konferenciáját, melyet „A politikum fenomenológiája” címmel a politika fenomenológiai megközelítéseinek szentelt. A konferenciának olyan kiemelt előadója is volt, mint a Penn State University professzora, a Leuveni Husserl Archívum egykori igazgatója, Nicolas de Warren, aki Sartre-ról tartott egy rendkívül izgalmas előadást („Anarchism Against Authoritarianism: On the Many Senses of the Political in Sartre”). A konferencia során az előadók azt járták körbe, hogy a fenomenológia számára irányadó első személyű perspektíva, valamint az egyes szám első személyű szubjektív tapasztalat felől közelítve hogyan adhatunk számat a politikum, a tágabb közösség politikai berendezkedésének kérdés- és jelenségköréről. Voltak, akik az egyes szám első személy, illetve a többes szám első személy perspektíva közti átjárhatóság nehézségeit hangsúlyozták (Olay Csaba: „Politika és fenomenológia – megfontolások Hannah Arendt nyomán”), de voltak, akik a hagyományosabb, husserli alapvetésű megközelítés szellemében kevésbé látták problematikusnak a feladatot, hogy fenomenológiailag legitim módon eljussanak az egyes szám első személyű megközelítéstől a többes szám első személyű (vagy harmadik személyű: „ők”) perspektíva horizontjáig (pl. Toronyai Gábor: „A politikum és az állam fogalmának értelmezhetősége Husserl-nél”). Ezen túl a – szerencsére mindig jelentős számú és végig intenzív érdeklődést mutató, a vitákban aktívan közreműködő – hallgatóság a legkülönbözőbb témákkal és szemléletmódokkal találkozhatott. A konferencia központi témáját az előadók a témák és problémák lenyűgöző változatosságát mozgósítva járták körül.

Lapunk a múltban már többször is befogadta a Magyar Fenomenológiai Egyesület és az ELTE BTK Filozófia Intézet tematikus konferenciájának anyagát, és ezúttal is örömmel tesz eleget ennek. Az olvasó részben a konferencián elhangzott egyes előadások lektorált és átdolgozott változatait ismerheti meg, részben új szöveget is olvashat (Ilyés Zalán-György: „Gondolatok a barátság politikai ontológiájáról Giorgio Agamben Arisztotelész-olvasata alapján”). Jelen, szintén „A politikum fenomenológiája” címet viselő blokk hat tanulmányt tartalmaz, mindegyik tanulmány valamilyen módon a már megjelölt filozófiai

¹ A bevezető a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00143/23/2 számú projektjének, valamint az NKFIH 138745. számú pályázatának támogatásával készült.

problémához kapcsolódik, tehát az egyes és a többes szám első személyű perspektíva közti átjárhatóság kérdéséhez a politika jelenségekörének vonatkozásában, különös tekintettel a fenomenológiai módszerre, valamint annak e téren történő legitim alkalmazhatóságára.

Mezei Balázs tanulmánya („Apokaliptikus fenomenológia és a politikai gonosz”) a politikum és speciálisan a politikai gonosz jelenségét a szerző által legkésőbb 2017 óta szisztematikusan kidolgozott, úgynevezett „apokaliptikus fenomenológia” szemszögéből igyekszik hozzáférhetővé tenni és közelebbről megvizsgálni.² Az „apokaliptikus fenomenológia” Mezeinél a fenomén önmegmutatkozásának végsőképenni dimenziójának feltárására és nyitva tartására törekszik. Tanulmányában Mezei először a fenomenológiai mozgalom fejlődését, vagy ahogy fogalmaz „ívét” elemzi, és megmutatja, hogyan vezet el szükségszerűen a fenomenológia a mozgalom osztrák-német periódusában irányadónak számító intencionalitás gondolatától a francia fenomenológiában meghatározóvá váló alteritás motívumához. Ezután történeti, filozófiatörténeti fejtegetésekbe bocsátkozik a politikum, a politika személyessége, valamint a gonosz fogalmi kapcsán. Végül a politikai gonosz eszméjét helyezi el – az „antikrisztus” címszava alatt – az apokaliptikus fenomenológia gondolatkörén belül, erősen kapcsolódva a keresztény hagyományhoz is. Mezei szerint – szemben néhány magát realpolitikainak, realistának tekintő szerzővel – igenis van létjogosultsága a politikán belül „gonoszról”, sőt radikális gonoszról beszélni. A politikai gonosz – a szó kiváltképpeni értelmében – az, aki a rosszat, a rombolást *önmagáért akarja*, és nem valamiféle pragmatikus vagy utilitárius okból. (Ez a gondolat az „ördögi rossz” kanti elképzelését viszi tovább). A rossz valósága viszont, Mezei szerint, a politikum álvalósága, látszat, mely – mint minden látszat – lényegénél fogva egy mélyebb, igazibb valóságra utal: a politikai jóra. A gonosz által csak még erőteljesebb megnyilvánul a jó, ami viszont a maga részéről féken tartja a gonosz érvényesülését, a személyes politikai jó pedig mindenütt a politikai közösség megújulását, aktív továbbépülését, kibontakozását, létben való gyarapodását szolgálja.

Schwendtner Tibor azt a hipotézist fogalmazza meg és próbálja meg részlegesen³ bizonyítani tanulmányában, hogy a Heidegger filozófiai pályafutásában beálló fordulatok bizonyos módon Németországnak a szerző életében végbemenő jelentősebb történelmi fordulataira, eseményeire reflektálnak. Schwendtner „Heidegger a gazdasági világválság idején” című tanulmányának kulscgondolata szerint Heidegger úgynevezett politikai fordulata elválaszthatatlan a nagy gazdasági világválság eseményétől, valamint a nemzetiszocializmusnak e válsággal párhuzamosan, illetőleg részben e válság következtében, mintegy az arra adott társadalmi reakció révén történő felemelkedésétől. Ez az a történelmi értelmezési keret, melynek révén megérthetjük Heidegger „metafizikai aktivizmusát”, tehát azt, hogy létfilozófiájában előtérbe kerül a politikum, a közösségi

² Mezei 2017.

³ Egy készülő nagyobb mű egyik fejezetéről van szó, amit a szerző a folyóiratban való megjelenés kedvéért tanulmányáá dolgozott át.

lét témája, valamint hogy a húszas évek végén és a harmincas évek elején a *Lét és időben* éppen csak felvetett témát továbbgondolva⁴ visszatérő és elszánt erőfeszítéseket tesz a *tulajdonképpen együttlét* eszméjének kidolgozására. Ez a kidolgozási kísérlet összekapcsolódik Heideggernél a nemzetiszocializmus mellett történő átmeneti, katasztrófális elköteleződéssel, amelynek azonban legkésőbb a második világháború kitörése véget vet, ami fokozatosan elvezet Heidegger kései, léttörténeti gondolkodásához és a Lét eseményére való szelíd ráhagyatkozás (*Gelassenheit*) éthoszához.

Jómagam Michel Henry Marx-értelmezésének néhány jellemző jegyét tekintettem át („Életfilozófiai Marx-interpretáció: egy sajátos szintézis kísérlete Michel Henry gondolkodásában”). Közlebbtről arra tettem kísérletet, hogy az olvasó számára megmutassam, hogy Michel Henry egy eredetileg fenomenológiai és keresztény-katolikus pozícióból kiindulva hogyan értelmezi át vagy újra Marxot oly módon, hogy Marx azután nem csak a legautentikusabb fenomenológusnak bizonyul, hanem egyúttal az egész filozófiatörténet egyik legfontosabb szerzőjének is. Továbbá azt próbáltam megvilágítani, hogy az életfilozófiussá és életfenomenológussá átinterpretált Marx gondolataiból, Henry olvasatában, miként következik a kapitalizmus meghaladására való kérélyhetetlen és kikerülhetetlen felszólítás. Henry Marx nyomán – Lukács Györggyel és Rosa Luxemburggal összhangban – azt mondja, hogy a két alternatíva „szocializmus vagy barbárság”, ami azt jelenti, hogy a kapitalizmus hosszú távon elkerülhetetlen katasztrófához, az emberi civilizáció teljes összeomlásához vezet.

Czétány György 2015 óta vizsgalja egy filozófiai vállalkozást, mely a valóságot három, egymással lényegében vetélkedő szintézis felől közelíti meg, ezek egyaránt lényeges szerepet játszanak a körülöttünk lévő valóság megértésében. Nevezetesen egy sokaság elemeit egy másik elemtől megkülönböztető, és annak alárendelő *diszjunktív*, valamint a sokaság elemeit egyetlen központi elemre vonatkoztató *konjunktív*, és végül – de nem utolsó sorban – a sokaság elemeit egy jól elrendezett, hálózatszerű rend kölcsönösen összefüggő elemeiként felfogó *konnektív szintézis* műveletei felől.⁵ Ebben a trendbe illeszkedik nézeteim szerint a jelen blokkban közölt szöveg, melynek középpontjában a politikum Alain Badiou-féle megközelítése áll, aki annak ellenére nevezi „fenomenológiaiinak” („objektív fenomenológiaiinak”) saját tárgyalásmódját, hogy a világot önmagában, bárminemű szubjektumtól függetlenül kívánja megérteni.⁶

Czétány tanulmánya nagyon körültekintően és alaposan hasonlítja össze Gilles Deleuze és Alain Badiou filozófiáját annak érdekében, hogy még érzékletesebbé tegye Badiou politikafilozófiájának sajátosságait. Mindkét szerzőnél különleges szerepet játszik a sokaság fogalma, a sokaság megelőzi az egységet, a fogalmi keretek kialakítása tekintetében a matematikának szintén lényeges funkciója van, továbbá mindkét szerző egy *immanens*

4 Lásd: Schwendtner 2008, Schwendtner 2011.

5 Lásd: Czétány 2015, Czétány 2019.

6 Badiou 2021.

– mégpedig a világ számára immanens – filozófiát dolgoz ki, és az *esemény* fogalma is kimagasló jelentőséghez jut a két gondolkodó eszméi között. Ami a jelen kontextusban Badiou és Czétány számára is egyaránt érdekes – és ez eltérés Deleuze-höz képest –, hogy Badiou egy szubjektumnak az újdonságot hozó eseményhez való lehetséges hűségéről beszél: a szubjektum engedi egy esemény következményeinek szabad kibontakozását, és utat nyit egy újfajta világ, egy radikálisan új típusú rend kialakulása számára.

Ullmann Tamás tanulmánya („Egzisztencia és politika”) az egzisztencia, tehát a személyes, szubjektív létezés fogalma felől közelíti meg a politika, illetve a politikum kérdését. A szöveg három részre oszlik. Az elsőben Ullmann az egzisztencia történeti beágyazottságát vizsgálja. Vannak olyan egzisztenciális problémák, melyek az egész történelmen keresztül húzódo állandóságot mutatnak, mivel magának az emberi létezésnek a létszerkezetéből fakadnak, és vannak tipikusan az egyes társadalomtörténeti korszakokhoz kapcsolódó általános, egzisztenciális vonatkozású jelenségek (például az *unalom* modern élménye és alaptapasztalata). Az állandónak tűnő problémák ugyanakkor mindig sajátosan történeti kontextusba ágyazottan jelennek meg. Másképp beszélünk a halálról most, mint az időszámításunk szerinti második században egy sztoikus filozófus.

A másik két részben Ullmann azt járja körbe, hogy a modern, különösen a fogyasztói kapitalista társadalom korszakától kezdve milyen tendenciák érvényesültek ebben a társadalomban, hogy az egyént, és közelebbről annak *lelkét*, domesztikálják, belesimítsák a termelés egyetemes rendszerébe, és felszámolják annak minden potenciális és aktuális ellenállását ezzel a rendszerrel szemben. Ezt a folyamatot Ullmann mindenekelőtt a Byung-Chul Hantól származó *pszichobatalom*, illetve *pszichopolitika* terminusokkal igyekszik leírni és megragadni. A pszichopolitika a vágyak feltérképezése, valamint azok irányítása, és ezen keresztül a szubjektum lelkének uralása. Az ilyen módon felfogott pszichopolitika Hannál és Ullmann-nál is a neoliberais társadalmi és gazdasági rend következménye, ezen rend logikájának érvényesülése. Ebben az összefüggésben tárgyalja Ullmann a *pozitív pszichológiát* is, melynek alkalmazása révén a szubjektum mintegy önmagát idomítja ehhez a társadalmi renndhez. Semmi negatív nem javallott, a boldogságot úgy lehet elérni, hogy a szubjektum minden negatívát felszámol magában, ami úgymond a fejlődésben visszafogná. A kritikai attitűd, az ellenállás különböző formái, egyáltalán a politikai érdeklődés semlegesítése által így a pozitív pszichológia a neoliberais rend fenntartásának hatékony eszközévé válik. Ullmann elemzéseinek nézetem szerint a kritikai fenomenológiára jelentenek példát.

A blokkot Ilyés Zalán-György tanulmánya zárja, amely rendkívül megvilágító erejű elemzést nyújt a kortárs olasz filozófia, valamint nemzetközi filozófiai élet egyik kiemelkedően eredeti alakjáról, Giorgio Agambenről, közelebbről pedig Agamben társadalom- és politikafilozófiájának néhány alapvető jellegzetességéről. Agamben Arisztotelész barátságfogalmának szoros, közeli olvasatán keresztül alakít ki egy önálló politikaelméleti felfogást az általa ideálisnak és autentikusnak tartott politikai közösség eszméjéről. Agamben szerint

a *barátság* viszonya nyit meg egy olyan közös teret, amelyben mindenki az maradhat, aki, egymásra nyitottan, egy olyan közösség tagjaként, amely úgy kapcsolja össze a benne résztvevő, illetve az őt alkotó ágenseket, hogy nem olvasztja be őket egy kollektivistikus, magasabb lényegbe, hanem mindenki megőrzi saját eltörölhetetlen, redukálhatatlan individualitását, egyfajta szingularitási pontként. Ebben a barátság viszonyából fakadó attitűdben válnak képessé arra, hogy tulajdonképpeni módon létezzenek együtt és folyamatosan fenntartsanak egy tulajdonképpeni politikai közösséget.

Úgy vélem, hogy e gondolatmenetek normatív, gyakorlati síkon is iránymutatást kínálhatnak, hogy a közösségi lét jelenlegi formája miképpen tehető autentikusabbá és egészségesebbé. Meggyőződésem szerint az alább olvasható tanulmányok maradandó és visszatérő hivatkozási pontjai lesznek az általuk körvonalazott témakörre irányuló tudományos és akadémiai vizsgálódásoknak. Köszönettel tartozunk a szakmai lektoroknak, akik munkájukkal e válogatás színvonalát biztosították.

Bibliográfia

- Badiou, Alain. 2021. *Lét és esemény*. Ford. Csordás Gábor. Budapest: L'Harmattan.
- Czétány György. 2015. *A transzcendentális illúzió keletkezése és története*. Budapest: L'Harmattan.
- Czétány György. 2019. *A transzcendentális probléma. Három szintézis harca egy konzisztens valóságért*. Budapest: L'Harmattan.
- Mezei Balázs M. 2017. *Radical Revelation. A Philosophical Approach*. New York: Bloomsbury. DOI: <https://doi.org/10.5040/9780567677815>
- Schwendtner Tibor. 2008. *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*. Budapest: L'Harmattan.
- Schwendtner Tibor. 2011. *Eljövendő múlt. Genealógia Nietzschénél, Husserlnél és Heideggernél*. Budapest: L'Harmattan.